

Király László

Balassa Sándor 75 éves

Termékeny alkotót, nagy zeneszerzőt, igazi Mestert köszönhetünk e különleges évforduló alkalmából! De nem csak Mestert, hanem Költőt is, mert a tökéletes szakmai tudás mellett zenéje képes az emberi lélek legmélyére hatolni és megremegtetni annak húrjait.

Nem szeretném az olvasót untatni Balassa Sándor életrajzi adataival, hiszen azok megtalálhatók a zenei lexikonokban. Inkább arról szeretnék írni, mit jelent számomra az Ő zenéje. S remélem, hogy gondolataimmal sokakat tudok rábírni arra: hallgassák Balassa Sándor műveit, s kerüljenek e muzsika búvőkörébe, mely engem is rabul ejtett a 70-es évek elején. Azóta is fogva tart: az életem szerves része lett.

Rekviem Kassák Lajosért (1.): ez volt az a kompozíció, amelyik egy csapásra híressé tette Balassa Sándor nevét idehaza és külföldön egyaránt. Sosem felejttem el azt az őszi délutánt 1971-ben, amikor kis zsebrádiómon hallgattam a nagy apparátusra (szoprán, tenor, baritonszólo, vegyeskar, szimfonikus zenekar) írt mű bemutatóját. Torkon ragadott az első tétel gyászhangulata („Éjszaka van. Fekete éjszaka van. Iszapos éjszaka van.”), a második tétel kozmikus lírája („Ne tagadj meg Föld! Boruljatok rám csillagok.”), a harmadik tétel apokaliptikus víziója („Az éjszaka démonai zajonganak körülöttem”), és úgy éreztem, hogy személyesen hozzám szól a negyedik tétel bariton szólójának szövege: „Fiaim és lányaim, akik ismeretlenül bolyongtok a világban (...) várjátok meg a hajót a pirkadat jelével...”. Ez a mű győzött meg először arról a tényről, amit Kroó György így fogalmazott meg, Kurtág művészetéről szólva: „a teremtő zenei géniusz a mi évtizedeinkben is jelen van”. A Kassák-rekviem valóságos diadalmenetben vonult végig a 70-es évek zenei életén. Itthon az évente megrendezett rádiós verseny első helyezése után a párizsi Tribune Internationale des Compositeurs (Zeneszerzők Nemzetközi Fóruma) első díját nyerte meg, olyan magas pontszámmal, melynek felével is meg lehetett nyerni a versenyt a Tribune egész addigi történetében! A mű aztán a zeneakadémiai bemutató után Európa több hangversenytermében felcsendült, mindenütt óriási siker aratva.

Persze ez a kompozíció nem előzmények nélkül való alkotás. Számos kamaramű, zenekari és zongorakíséretes dal került ki ekkorra a zeneszerző műhelyéből. Legenda című kórusműve már a korábbi években figyelmet keltett és a párizsi Tribune harmadik díját nyerte el, majd itthon a szerzőt Erkel-díjjal jutalmazták. A díjak és kitüntetések aztán a komponista egész életét végigkísérték (Érdemes és Kiváló művész, Kossuth-díj, Bartók-Pásztory-díj). A

társadalmi elismerés persze csak kísérő jelensége az alkotó tevékenységének, semmiképpen sem célja. (2.)

A kitüntetések azonban jelzik az alkotó tevékenységének magas színvonalát és számomra jólesően bizonyították azt – utólag –, amit 1971-ben megéreztem: Balassa Sándor a legkiválóbb magyar zeneszerzők közé tartozik. Később megtapasztaltam, hogy nem egyszerűen csak a legkiválóbb szerzők egyike, hanem igazi Zeneköltő, méghozzá a legnagyobbak közül való. Erről győztek meg a 70-es években írt színes és változatos kamara művek (Xenia, Tabulae), zenekari kompozíciók (Iris, Lupercalia). Az Irisről le kell írjam azt a fontos zenetörténeti tény, hogy Bartók és Ligeti György után Balassa Sándor volt a harmadik magyar zeneszerző, akinek szerzeménye Pierre Boulez – korunk meghatározó zeneszerzőjének és karmesterének – pálcája alá került: 1976-ban a londoni Royal Festival Hallban Ligeti San Francisco Polyphonie és a Kécsakállú herceg vára előtt csendült fel a kompozíció, hatalmas közönségsikert aratva.

A zeneszerző pályájának első szakaszában – a Magyarországra éppen akkor, 1960 körül „betört” – nyugati avantgarde zene, a második bécsi iskola (Schönberg, Berg, Webern), ill. a darmstadti iskola (Boulez, Berio, Nono, stb.) zenéjének hatása alatt indult, de már e korábbi művekben érezni lehetett az egyéniséget (Dimensioni fuvolára és brácsára, Fúvósötös, Kvartett ütőhangszerekre). Elsősorban az ívszerű, folyamatos beszédmódban nyilvánult ez meg és különösen a lírai mondanivaló, hangütés keltett figyelmet. (Ami nem jelenti azt, hogy drámai, vagy éppen humoros karaktereket ne találunk darabjaiban.) Ahogyan Kroó György jellemezte Balassa művészetét 1975-ben, az ma is helytálló: „Műveinek sajátos atmoszférát ad a személyes indulati töltés és a természethez századunkban szokatlanul közel élő, de tipikusan nem kontemplatív hajlamú, hanem temperamentumosan reagáló ember érzelmeinek széles skálája, drámai vénája. Kórus-költészet, Requiemiének éjszaka képe, csillagzenéje, apokaliptikus hallucinációja és búcsúzó-áldó lírája, a Lupercalia nyers, parasztribuffo hangja, az Irisz, a Kantáta, vagy a Tabulae táj- és kozmosz hallucinációi az új magyar zene legsikeresebb és legszebben hangszerelt lapjai közé tartoznak.” (3.)

Papp Márta zenetörténész Balassa első szimfonikus szerzői lemezének borítóján így jellemzi a komponista zenéjét: „...erősen lírai alkat, de zenéjében a melodikus és szín-elemek mellett fontos szerepet kapnak a ritmuselemek is. A zenei avantgarde irányzataitól tudatosan távol tartva magát, saját zeneszerzői világán belül alakítja stílusát műről-műre. (...) A reális világban él, közel a természethez, s mindennek előtt az emberekhez. Színes, őszintén kitárulkozó, személyes hangú, drámai folyamatú zenét ír.”

Ez az „őszintén kitárulkozó” zene az évek során egyre személyesebbé, letisztultabbá vált, s az utóbbi két évtizedben olyan magasrendű, új-klasszicista művészté

érett, amely bármely kor bármely hallgatója számára élményt jelenthet a jövőben is. A Mucsai táncok, a Csaba királyfi, a Bölcskei concerto, a Hunok völgye, a Civisek városa, a Pécsi concerto, a Lovagi erények dicsérete, az Utazások Biharban már címükben is utalnak a zeneszerző tudatosan vállalt magyarságára. Papp Márta jellemzésében ezt írja: „A reális világban él...” Így igaz, de ez nem azt jelenti, hogy távol áll tőle a mese, a legenda. (Ez utóbbira éppen díjazott kórusműve a példa.) Az örök ifjúság szigete című nyitánya – mely az 1980-as TV-karmesterverseny kötelező darabja volt – és a szintén zenekarra írt Szőlőcske és halacska című kompozíciója pedig a mesevilág inspirációjáról tanúskodik. „... közel a természethez, s mindenekelőtt az emberekhez.” – folytatódik a jellemzés. A természet ihlette művekre két szimfonikus példa: a svájci élményeket feldolgozó Glarusi ének 1978-ból és az Utazások Biharban (2005). Az emberközelség gyönyörű példája a Négy portré című zenekari szvit, mely a magyar kultúra négy nagyszerű képviselőjének: Kőrösi Csoma Sándornak, Sinka Istvánnak, Szervánszky Endrének és Szabó Dezsőnek állít emléket. Valamennyi tétel zenei anyaga rendkívül gazdag és megragadó. Számomra mégis a legkedvesebb – Balassa Sándorral közös zeneszerzés tanárunk – Szervánszky Endre (1911-1977) portréja.

Feltétlenül meg kell még említenem Balassa két – '56 emlékére írt – zenekari darabját, a 301-es parcellát és az Október virágait. A zeneszerző 1956-ban ifjú szakmunkás volt. Nem sokon múltott, hogy nem került az ÁVH fogságába (annak ellenére, hogy nem vett részt a forradalmi eseményekben). A rendszerváltás utáni években aztán a komponista hangokba öntötte a forradalom emlékét. Erkel, Liszt, Kodály és Bartók is benne van ebben a zenében, csak hogy nem stílusosan, hanem szellemiségében és a zeneszerzői technika magasrendűségében. Poszt-modern művészet ez, minden pillanatban érezzük: a mi korunk (a 20. század második fele-21. század eleje) életérzéseit, problémáit tárja elénk a zene. S mindez éppen hangzó formában, ami nem egy utolsó szempont! Hiszen az avantgarde éppen azzal vadította el magát a közönség nagy részét, hogy a korábbi korszakokban rútnak, tiszítónak érzett hangzásvilágot emelte piedesztálra. (4.)

Balassa zenéjét hallgatva nem kell félnünk rémületes, diszsonáns hangzásoktól: jólesően kultúrált, kellemes hangzásvilág fogad bennünket. S az avantgarde teoretikusainak cáfolatául ez a muzsika mégsem könnyűzene, vagy filmzene. (5.)

Az emberi érzés világ teljességét szólítja meg, amely az avantgardizmus „tisztítótűzén” áthaladva visszatért a szerző fiatalkori dalainak hangvételéhez is. Ezzel bizonyítva az állítást, miszerint: „zeneszerző nem lesz, hanem születik”.

Balassa művészetében jelentős szerepet játszanak a versenyművek: diplomamunkája hegedűre készült, a

későbbiekben trombitára, hárfára írt koncertót, valamint kettősversenyt oboára és kürtre.

Végezetül – de nem utolsósorban – meg kell említenem, hogy Balassa Sándor meghódította az operaszínpadot is. Három nagyszerű operája, az Ajtón kívül, A harmadik bolygó (opera-oratórium), valamint a Karl és Anna után immár lassan évtizede készen áll a Kodolányi János Földindulás című drámájából készült negyedik dalműve is. Ez utóbbit azonban nem akaródzik bemutatnia az Operaháznak. Ami azért is szűgyene zenei életünknek, mivel e mű szerzője –meggyőződésem szerint – élő klasszikus, méltó utódja a 19-20. század magyar zenei ikercsillagainak. (6.)

Egy ünnepi köszöntőhöz nem illik ily keserű befejezés, így azzal zárom soraimat: örvendj, Magyarország! „Van még lelke Árpád nemzetének!”

Olyan alkotót köszönhetünk jubileumán, aki képes arra, hogy művészetével szebbé, jobbá tegye jelenünket és jövőnket.

Kívánunk hát zenéjének sok-sok hallgatót, neki magának pedig egészséget és további alkotó erőt!

Jegyzetek:

1. A Rekvium keletkezésének van egy érdekes zalai vonatkozása is. 1968-ban Gergely Ágnes, azóta Kossuth-díjas költőnő, vitte el Balassa Sándort Kassák Lajos özvegyéhez, aki átadott neki néhány verset az előző évben elhunyt költő kéziratban lévő alkotásaiból. Ezeket felhasználva állította össze a zeneszerző Rekviumjének szövegét. Nos, Gergely Ágnes gyermekkorát Zalaegerszegen töltötte, éveken át édesapja volt a Zalai Hírlap főszerkesztője.

2. Lehel György, a Rádiózenekar egykori vezető karmestere – Balassa számos művének bemutatója – szerint: „Én nem hiszek embernek ember által való kitüntetésében”.

3. Nem véletlen tehát, hogy a zeneszerző a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem hangszerelés tanáraként ment nyugdíjba. Előtte 15 évig a Magyar Rádió zenei rendezőjeként dolgozott.

4. Mindez persze leegyszerűsítés, hiszen az európai zenetörténet során a teoretikusok szinte minden évszázadban visszafelé mutogattak. „A régi zene jobb volt, szebb, tisztább, nemesebb, érthetőbb, mint a mai.”. Írták ezt 1364-ben!!! Így tehát a „rútság” és „szépség” fogalma meglehetősen bizonytalan, koronként változik és csak a „megszépítő messzeség” mossa össze aztán a maga korában kibékíthetetlennek látszó ellentéteket. Gondoljunk csak a „konzervatív, akadémikus” Brahms és a „merész újító” Wagner körüli esztétikai csatározásra!

Ma már ez a kérdés fel sem merül: mindkét szerző bent van a Pantheonban. Ami pedig a 20. századi avantgarde-ot illeti: egyes szerzők az idők folyamán megszépültek, pl.: Lutoslawski (1913-1994), Maurizio Kagel (1931-2008), mások viszont „csúnyák” maradtak. Ez utóbbiak nevesítésétől – nem akarván hitelrontási perbe keveredni – eltekintek. Tehát nem a felhasznált eszközök, a stílus, hanem az egyéni tehetség dönti el egy mű értékét.

5. Egy meglehetősen magabiztos „avantgarde” kollegánk kijelentette: „akinek nem tetszik az én zeném, az hallgasson Nino Rotát”. Az új zene egyes teoretikusai a mai napig csak a Schönberg zenéjére visszavezethető, 12-fokú hangzásvilágot tartják korszerű zenének. A legkisebb engedményre sem hajlandóak: ha a zenében megjelenik egy füllel felfogható, tonális elem, azonnal operettet, filmzenét kiáltanak. Így aztán rengeteg – zeneileg – süket és tehetségtelen zeneszerző vált – méltatlanul – világhírűvé. Az infrastruktúra, mely mögéjük

állt, magasba repítette őket, de meggyőződésem, hogy haláluk után senkinek sem lesz szüksége a zenéjükre. Ki akarja ma hallgatni Roman Haubenstock-Ramati, vagy Jean Barraqué zenéjét? Még a kortárs zenei fesztiválok sem tűzik műsorra műveiket. Nem akarok jóslásokba bocsátkozni, de néhány mai, társadalmilag (vagy inkább zenetörténelmileg) igen magasra értékelt idolként is lesz a sorsa.

6. Klebersberg Kunó egykori kultuszminiszter szerint: „Más népek a saját értékeiket négyzetre emelik, a magyarok gyököt vonnak belőlük...”. Ha az utóbbi két évtizedben Balassa Sándort ért nemtelen, aljas, gonosz, rosszindulatú kritikai támadásokra és az Operaház hozzávaló jelenlegi viszonyulására gondolok, évszázadok óta nem változott itt semmi! „Az ilyen nép életet nem érdemel.” (Petőfi Sándor: A magyar nemzet”).

Hadnagy György
munkái

